

Ankara'da İlk Elektrik Enerjisi.....

1. BÖLÜM

Elektrik Mühendisi Güzide ERKUŞ
guzide.erkus@emo.org.tr

Ankara'da ilk elektrik santrali 1924 yılında, Ankara Belediyesi tarafından Bent Deresi'nde 50 HP gücünde lokomotif ile döndürülen 35 kW'lık doğru akım dinamosu ile kurulmuş olup kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak Belediye'nin Anafartalar Caddesi'ndeki binası ve birkaç ev beslenmiştir.

Çok kısa sürede elektrik ihtiyacının artması karşısında, o zaman Ankara'nın endüstri merkezi olarak düşünülen ve 8.km olarak adlandırılan Güvercinlik'deki Ankara Çimento Fabrikası'nın İdare Binası'nın bulunduğu yerde bir elektrik santralının kurulması kararlaştırılmıştır.

Bu santral için her biri 200 HP gücünde üç adet, 120 HP gücünde bir adet olmak üzere dört dizel elektrojen grubu sipariş edilmiştir. Elektrik şebekesinin bu güce göre genişletilmesi çalışmalarının ardından 1925 yılı Ekim ayında bu yeni tesislerde bir dizel grubu işletmeye açılmış ve Bent Deresi'ndeki lokomotifin çalıştırılmasından vazgeçilmiştir.

8.kilometredeki elektrik santralında üretilen elektrik enerjisi 400 volttan 6.3 kV'a yükseltilerek şehre taşınmış ve şehirde 6.3 kV'tan 380/220

volta düşürülerek abonelere verilmiştir.

1926 yılının Mart ayında ikinci 200 HP'lik dizel grubu, Nisan ayında üçüncü 200 HP'lik, Haziran ayında ise 120 HP'lik dördüncü dizel grubu tamamlanarak işletmeye alınmıştır.

Başkent'in elektrik enerji ihtiyacının hızla artması nedeni ile 1926 yılında Ankara Belediyesi tarafından 650 HP gücünde yeni bir dizel elektrojen grubu sipariş edilmişse de hükümet Ankara'daki elektrik üretim ve dağıtım işlerini kesin olarak çözmek amacı ile mevcut tesisleri 60 yıl imtiyaz vermek suretiyle Alman Didier Firması'na devretmeyi uygun bulmuştur.

Hükümet adına Bayındırlık Bakanı Behiç Beyefendi, Didier Firması adına da Genel Müdür Dr. Mox Bittich tarafından imzalanan "Ankara Elektrik İmtiyaz Mukavele ve Şartname"si 24 Mart 1927 tarihinde Ankara Birinci Kâtibi Adliyesi Mustafa Reşit Beyin onayı ile kesinleşerek yürürlüğe girmiştir.

1926 yılında Belediye tarafından sipariş edilmiş olan 650 HP gücündeki dizel elektrojen grubu ise 1927 yılı Haziran ayında Ankara'ya gelmiş

ve şirket tarafından Hipodrom'daki geçici binaya montaj edilerek, 8.kilometredeki santral ile paralel çalışmak üzere 16 Ağustos 1927 tarihinde işletmeye alınmıştır.

İhtiyacın hızla artması karşısında, 26 Eylül 1928 tarihinde Mustafa Kemal Bulvarı'nda 650 HP'lik santral kurulmuş ve 1930-1931 yıllarında 1450 HP dizel alternatör, 8. km'deki santrale 20 Ocak 1929'da 1400 HP, 5 Şubat 1931'de 1575 HP gücünde dizel elektrojen grupları servise alınmıştır.

Böylece Maltepe'deki elektrik santralında 5850 HP, 8. kilometredeki elektrik santralında 740 HP güçlerindeki dizel elektrojen grupları ile Ankara'nın enerji ihtiyacı karşılanmıştır.

Ancak, oldukça önemli miktarda ithal malı mazot tüketerek elektrik üreten dizel santrallerle elektrik enerjisi ihtiyacı karşılanamayacağı düşüncesiyle, Bayındırlık Bakanlığı 1935 yılında Maltepe santralının Zonguldak kömürü ile çalışan bir termik santral haline getirilmesine karar vermiştir. İnşaata 14 Haziran 1935'de başlanmış ve 14 ay sonra 14 Ekim 1936 tarihinde de termik santral işletmeye alınmıştır. Aynı yıl bu santrale

5100 kW gücündeki türbin jeneratör grubu ilavesiyle santralin gücü takviye edilmiştir.

BELEDİYELER BANKASI

Belediyeler tarafından yönetilen elektrifikasyon işlerinin düzenlenmesi amacıyla 11.6.1933 tarihinde 2301 sayılı yasa ile Ankara'da Belediyeler Bankası kurulmuştur.

EİE- ETİBANK

Elektrifikasyon çalışmaları 1934 yılına kadar Ekonomi Bakanlığı bünyesindeki 5 kişilik "Elektrifikasyon Bürosu" tarafından düzenlenmiştir.

Zamanın hükümeti, kaynakların etüdü bakımından merkezi bir yönetime ihtiyaç olduğu ve ayrıca belediyelerin yanında birkaç merkezi kuruluşun da elektrifikasyon işinde gerekli olduğu sonucuna varmıştır.

Bayındırlık Bakanlığı bünyesindeki Şirketler ve Müesseseler Reisliği Dairesi'nin denetiminde belediyelerin kurduğu münferit şehir ve otoprodüktör santraller kurulmakta iken işin esasına çekilmesini düzen verilmesi amacıyla, 1935 yılında 2819 sayılı yasa ile, Ankara'da Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörlüğü ve 2805 sayılı yasa ile Etibank kurulmuştur. Böylece elektrik kesimindeki dağılımı giderme yönünde ilk adımlar atılmış ve konu yurt çapında ele alınmaya başlanmıştır. Buna göre, şehirlerin elektrikleştirilmesinden belediyeler sorumlu tutulmakla birlikte, elektrik üretimi için gerekli birincil enerji kaynaklarının etüdü ve kent, kasaba, köylerin şebeke projelerinin yapımı ile genel enerji istatistiklerinin tutulması, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik faaliyetleri yürütmek görevleri EİE'ye verilmiş, Etibank ise madencilik görevi yanında büyük santraller ve ENH yapmak ve işletmekle yükümlü kılınmıştır.

EİE, MTA ve Etibank'ın kuruluşları planlı dönemdeki devlet yatırımlarının en önemli örneklerindedir. Günümüzde varlıklarını koruyan bu kuruluşlar, 1935'lerde enerji kesiminde ulusal ve bütüncül bir yaklaşımın belirtilerini taşımaktadır.

ELEKTRİK İŞLETMELERİ DEVLETLEŞİYOR

Ankara'nın durumu diğer büyük şehirlerden farklı değildi, elektrik işleri yabancı şirketlerin elinde idi. İmtiyazlı şirketler ve özellikle yabancılar, yatırdıkları sermayeyi biran önce tekrar elde edip açıktan kar sağlamak amacıyla idiler. Bu nedenle imtiyaz sözleşmeleri ile elektrik satış tarifelerini sağlam temellere bağlamışlar, para değerinin düşmesi, malzeme ve işçilik giderlerinin artması hallerinden elektrik satış fiyatlarını altına bağlı olarak yükseltme yoluna gitmişlerdir. Altın fiyatlarındaki suni oynamalar dahi derhal satış fiyatlarına yansıtırdı. Yatırımlarını oto finansman ve kredi yoluyla sağlayan imtiyazlı şirketler şarjlarını tarifelere yansıtırdıkları gibi gümrük ve resim muafiyetinden yararlanırlardı. Buna karşılık üretim ve dağıtım tesislerini ihtiyaca göre genişletmekten kaçınan şirketler çeşitli kaçamak yollara başvurmaktan çekinmezlerdi. Şirketlerin bu tutumu enerji üretiminde gelişmeyi önlediği için hükümet bu şirketleri tekrar devralma kararı almıştır. 1930'da sayıları 70 civarında olan yerli ve yabancı şirketler bu tarihten itibaren peyderpey devletçe devir ve satın alınmıştır...

ANKARA ELEKTRİK HAVAGAZI İŞLETME MÜESSESESİ

Ankara'da da 1939 yılına kadar Almanlar tarafından işletilen tesisler 5 Temmuz 1939 tarih ve 4256 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Ankara Elektrik, Ankara Havagazı Anonim Şirketleri hisse senetleri ile hak ve vecibelerinin satın alınmasına dair mukavelenin

tasdikine ve bu şirketlerin muvakkat işlemleri ile satın alma bedellerinin tasfiye tarzına dair 3688 sayılı kanun" ile tesisler hükümet tarafından devir ve satın alınmıştır. Ankara'da şirketlerin tasfiyesi 1942 yılına kadar sürmüş ve 16 Aralık 1942 tarihinde kabul edilen 4325 sayılı kanunla "Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesi" kurulmuştur.

İLLER BANKASI

Yurdun elektrikleştirilmesi işi belediyelere bırakılınca, belediyeler iki önemli sorun karşısında kaldılar; finansman ve teknik personel. Bu iki sorun özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında başka sorunlarla da birleşince önemli bir dar boğaz haline almıştır. Bu sorunların çözümü için 13.06.1945 tarihinde 4759 sayılı kanun ile Ankara'da İller Bankası kurulmuş ve Belediyeler Bankası da tümüyle İller Bankası kapsamına alınmıştır. Bu bankanın kurulması, belediyelerin elektrik işlerinin daha iyi bir şekilde yürütülmesinde çok önemli bir adım oluşturmuştur

ETİBANK ELEKTRİK İŞLETMELERİ MÜESSESESİ

Yurdun elektrifikasyonu geliştikçe sorunları da artıyor, özellikle bu kesimdeki dağılımı yurt olanaklarının gereğince kullanılmasını engelliyordu. Bu nedenle çoğunluğu kamu idaresinin elinde bulunan tesislerin bir devlet kuruluşu elinde toplanması fikri yaygınlaşıyordu. Bu konuya ilk kez yurt çapında eğilinmesi gereği, 1953 yılında Ankara'da toplanan Türkiye 1. İstisari Enerji Kongresi'nde geniş kitleler tarafından dillendirilmiştir. Konu ile ilgili tüm kuruluş temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen bu kongrede bütün elektrik işlerinin bir kurum tarafından yürütülmesi görüşü benimsenmiş, ancak bu fikrin hayata geçirilmesi kolay olmamıştır.

ETİBANK ELEKTRİK İŞLETMELERİ MÜESSESİ

01.01.1956 tarihinde merkezi Ankara'da olan Etibank Kuzeybatı Anadolu Elektrik İhtisal ve Tevzi Müessesesi kurulmuştur. Aynı yıl Ankara'da Sarıyar HES (ilk iki ünitesi-toplam 80 MW) 11.10.1956 tarihinde işletmeye alınmış olup enterkonnekte sistemin önemli bir parçası olan Ankara-Sarıyar 154 kV ENH devreye alınmıştır.

01.08.1957'den itibaren Ankara'daki EGO Santralleri ulusal şebeke ile paralel çalışmaya başladılar. Batı, Kuzeybatı, Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini içine alan geniş bir alanda elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımını yapan işletmeler topluluğunun adı 1.1.1960 tarihinde, merkezi Ankara'da olmak üzere Etibank Elektrik İşletmeleri Müessesesi olarak değiştirilmiştir. 1963 yılında Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur.

TEK

TEK, Devletin genel enerji ve ekonomi politikasına göre, yurdun ihtiyacı bulunan elektrik enerjisinin üretim, iletim ve ticaretini yapmak amacı ile 15.07.1970 tarihinde kabul edilen 1312 sayılı kanunla (25.07.1970 tarih ve 13559 sayılı RG), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı, bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. Merkezi Ankara'dadır.

TEK Yasasının ortaya koyduğu hedefler çok kısaltılarak üç maddede özetlenebilir:
-Elektriğin tek elden yönetilmesi ve talebin tüm yurtda güvenli, kaliteli ve yeterli miktarda karşılanabilmesi
-Enterkonnekte sistemin en kısa zamanda yurdun en uzak köşelerine kadar iletilmesi,
-Yasanın ortaya koyduğu esaslar dahilinde köylerin elektrikleştirilmesinin akılcı ilkelere bağlanarak yürütülmesi.

25.10.1970 tarihinde yürürlüğe giren TEK kanununa göre Kurum, Türkiye'nin elektrikleştirme planını yapacak, elektrik üretim tesisleri kuracak ve belediyelerle belediye sınırları dışında kalan tüketicilerin elektrik ihtiyacını karşılayacak ve köy elektrifikasyonu işlerini yürütecektir.

Her şeyden önce, Türkiye Elektrik Kurumu kuruluşundan itibaren, kuruluş gerekçesinde de belirtildiği üzere elektrik sektöründeki hizmet dağılımını ortadan kaldırmış, bu sektörde planlama, proje, tesis ve işletme faaliyetlerini bir elde toplayarak hizmetlerin birbirine uyumlu olarak yürütülmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da elektrik sektöründe 1970 yılından itibaren küçümsenmeyecek bir gelişme olmuştur.

TEK'in bölünmesinden sonra yaşanan süreç yazının ikinci bölümünde değerlendirilecektir. ◇

2008 yılında yıkımı gerçekleştirilen Ankara Havagazi Fabrikası'nın ilk yıllardaki görünümü

KAYNAKLAR:

- EGO 1923 -1973 (50.Yıl Özel Yayını)
- Türkiye'de Elektrik Enerjisi ve Ayrıcalıklı Şirketler Sorunu (TMMOB EMO Yayın No:20 -1976)
- Türkiye'de Elektrik Enerjisi Politikaları ve Sanayileşme (TMMOB EMO -1981)
- Elektrik Dağıtım İşletmelerinin İşletme Haklarının 30 Yıllığına Devredilmesine İlişkin Rapor (TMMOB EMO -1997)
- Bir Devlin Şanlı Tarihi ve Sonu (Abidin Lutfi Demir -1998)
- Türkiye Enerji Raporu (DEKTMK-2002)
- Elektrik HİKAYESİ (M.Celalettin Üstün -2005)
- Elektrik Dağıtım Şirketlerinin Özelleştirilmesi (öncesi ve sonrası yükümlülükleri) (Av. Aykut Başçıl -2008)